

dern irodalomban. És a kiemelt retorikai alakzatról, a chiazmusról is elmondhatjuk, hogy aktuális alakzat kutatási téma (41).

És korszerű benne a megközelítés módja. Elsősorban a retorikusság. A retoricitás az utóbbi évtizedben gyakori fogalom a modern és a posztmodern irodalomtudományi és nyelvtudományi diszkurzusban (13), hisz a „posztmodern a retorika hangsúlyozását vállalta fel” (28). Ennek egyik módszertani velejárója „az értelmezésben a retorizáltságra koncentráció kiemelése” (18).

Ehhez hasonlóan újat jelent a szemiotikai textológia, ebben is az irodalomnak kommunikációként való felfogása (14), valamint ebből adódóan „a befogadócentrikus megközelítés” (15), a multimedialitás és az intertextualitás figyelembevétele, továbbá az egészre, a szövegezésre való koncentráció (18), ami összefügg a holisztikus gondolkodásmód elméletének erősödésével.

NAGY L. JÁNOS könyve az újabb Weöres-szakirodalom jelentős alkotása. Sok benne az új információ, gazdag a tényanyaga, a tárgyalt jelenségeket sok és jó elemzéssel, a műalkotások gondolati és élménybeli lényegének az értelmezésével is megvilágítja. Különösen a hangzások és a metrikai-ritmikai szerkezetek vizsgálatában olvashatunk elismerésre készítő elemzéseket, többet, mint eddig bárkitől.

Külön nagy érdeme a produktív elméleti alapozás. Elsősorban a szemiotikai textológia ismerőjeként és alkalmazójaként mutatkozik meg. Vizsgálatait folytatni lehet és kell. Sok mindenben követendő példát mutatott.

Szabó Zoltán

Bors Edit: Az idő poétikája az önéletírásban.

Rousseau, Gide, Sartre önéletírásának szövegnyelvészeti – pragmatikai elemzése

Philosophiae doctores sorozat, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 160 p.

Ha egy francia munka lát napvilágot az *analyse de discours* tárgykörében, jobbára csak a specialisták figyelmére számíthat. Ha ugyanez a mű magyarul jelenik meg, az szinte eseményszámba megy. A francia nyelvészet és pragmatika közelmúltbeli vagy kortárs irányzatainak ugyanis nincs meghatározó jelenléte a hazai szakmai közönség körében. (Nyilvánvaló példa erre bizonyos – a francia szakirodalomban mindennapos – terminusok pontos magyar megfelelőjének hiánya; ilyen az *énonciation* szó, mely a *megnyilatkozást*, a *közlést*, illetve a *közléshelyzetnek a közleményben való leképeződését* egyaránt jelenti.) BORS EDIT munkájának kétségtől való érdeme az ennek az űrnek a betöltéséhez való hozzájárulás.

Az önéletírás időszerkezeti kettősségének problémájából kiindulva, a szerző azt a célt tűzi maga elé, hogy leírja az önéletrajzi narráció szöveggé szerkesztésének nyelvi eszközeit. Olyan szövegfajtáról van ugyanis szó, amelyben keveredik a retrospekció és az introspekció, az eltelt életére visszatekintő beszélő (író) perspektíváját pedig elkerülhetetlenül meghatározza a jelen. Ebből a szubjektivitás és az objektivitás sajátos együttese fakad. Jelen és múlt így a perspektívák játékát alkotja, s ettől válik az önéletrajzi szöveg az ideidők használata és értékei tanulmányozásának ideális terepévé.

Az e műfajra jellemző idősíkváltások annak kutatására indítják a szerzőt, hogy milyen nyelvi kategóriák révén ragadható meg a „jelen” és a „múlt” váltakozása. A munka a nyelvészet eszközeivel az idő problémáját mint a fokalizáció váltakozásainak összességét vizsgálja, tekintetbe véve a társtudományok eredményeit is. Ebből a célból az önéletírás ágostoni–rousseau-i hagyományába illeszkedő korpuszra támaszkodik: Rousseau *Vallomásaira*, Gide *Ha el nem hal a mag* és Sartre *Les Mots* című művére.

BORS EDIT – öröndetes módon – interdiszciplináris megközelítést választott, mely egyrészt irodalmi (irodalomelméleti, poétikai, irodalomtörténeti), másrészt pszichológiai, harmadrészt – és mindenekelőtt – nyelvészeti alapokon áll. A szövegnyelvészet szolgál számára integráló keretül, lehetővé téve, hogy a stilisztikát ugyanúgy figyelembe vegye, mint a pragmatikát. A szerző hangsúlyozza, hogy az e tudományok közötti kommunikáció nem elégséges. Ezt az irodalomtudomány eredményeit is magáévá tevő és a pszichológiának az önéletírára vonatkozó megállapításait is tekintetbe vevő nyelvészeti megközelítésmóddal igyekszik orvosolni.

BORS EDIT könyve három fő részből áll: a választott módszer és az elméleti alapok bemutatásából (40 oldal), a korpusz elemzéséből (82 oldal) s egy 14 oldalas összegzésből. E három fejezetet egy formális konklúzió s a használt rövidítések jegyzéke egészíti ki, valamint egy körülbelül 160 tételes bibliográfia, melyben angol, francia és magyar nyelvű forrásokat találunk.

A mű központi részében a szerző az idő kifejezésének és az önéletrajzi elbeszélés-módnak nyelvi és pragmatikai jellemzőiről ad rendszerező bemutatást. A szekvenciális és pragmatikai szerveződés paramétereinek vizsgálatában a korpuszból idézett 134 részlet e jellemzők illusztrációjaként szolgál. BORS külön-külön tanulmányozza az elbeszélő, leíró, magyarázó, érvelő és párbeszédess szekvenciákat, „tisztá”, homogén megjelenési formáikban csakúgy, mint a szöveg szekvenciális heterogenitálásában. Foglalkozik a különböző szekvenciatípusok együttes előfordulásaival és egymásba ágyazódásukkal vagy keveredésükkel is. A szövegtani megközelítésnek köszönhetően az elemzés természetesen az igeidőkre, a névmásokra és a határozószókra ugyanúgy kiterjed, mint a modalitásra, a metanyelvi elemekre, az univerzumindikátorokra és a polifónia jelenségeire, s elmegy egészen az elbeszélői hangvétel kérdéseiig is. Kiemelendő a mű értékes hozzájárulása a francia nyelvészetben oly sok vitát kiváltó területhez: a múlt igeidőinek tanulmányozásához.

A könyv összegző részében az olvasó Rousseau, Gide és Sartre önéletírásának a vizsgált paraméterek alapján elvégzett összehasonlítását s egy műfaji összevetést talál: a „valódi” és a „fiktív” önéletrajzot a szerző Gide két művének IFRI által készített egybevető elemzése nyomán mutatja be.

A könyv végére érve az olvasó mind a szerző széleskörű tájékozottságáról, mind pedig az önéletrajzi szöveg tanulmányozásának tudományos hasznáról meggyőződik. Ugyanakkor – még ha örvendünk is, hogy a francia nyelvészeti hagyományba illeszkedő munkát magyarul olvashatunk – felvetődik a kérdés: nem csak a biztos francia nyelvi alapokkal bíró magyar olvasóknak válhat-e majd hasznára? A magyar igeidők rendszere ugyanis nem mutat olyan mennyiségi, jelentésbeli és használati árnyalatgazdagságot, mint a francia, márpedig ez az elemzés lényegi része. A franciatudás egyébként már csak azért is az olvasás elengedhetetlen feltételének tűnik, mert sem az idézetek, sem az elemzett korpuszrészletek nincsenek magyar fordításban megadva (még Szt. Ágostont is

franciául idézi a szerző...). Ugyanígy megmarad a magyar terminológiai megfelelők hiánya is: az olyan terminusok, mint *énonciation*, *histoire*, *discours* franciául szerepelnek a szövegben, anélkül, hogy a magyar nyelvészeti irodalomban ezek általánosan ismert és elfogadott fogalmak lennének.

A szintézisre törekvő, multidiszciplináris kutatásokból született munka egyebek mellett a pragmatikára is hivatkozik. E fogalom jelentését a szerző szándékosan leszűkíti (kizárólag a francia *théorie de l'énonciation*-t és a beszédaktus-elméletet értve rajta). A fő hivatkozási alapot e téren J.–M. ADAM művei alkotják; DUCROT-ra történik ugyan nem egy utalás, de a bibliográfiában csak a (régi) *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage* tűnik fel tőle. Rábukkanunk egyébként SPERBER és WILSON egy cikkére is az ironiáról, anélkül azonban, hogy a relevancia-elméletre (franciául: *la pragmatique de la pertinence*) utalás történne. Ez rejt némi veszélyt magában, hisz ennek a pragmatikai elméletnek a francia képviselői igen éles kritikával illetik a szövegtannak általuk *analyse de discours* névvel jelölt változatát, s óvatosabb, ha számol e kritikával, aki erre a területre merészkedik. Ami a szövegnyelvészetet, a bemutatott eszmefuttatások elméleti keretét illeti: az olvasó úgy találhatja, hogy a francia hivatkozásoktól eltérően a magyar referenciák nem tükrözik teljesen a (többé-kevésbé) új kutatási irányok teljes skáláját. Különösen PETŐFI elmélete erősíthetné meg BORS EDITet – igen szerencsés – multidiszciplináris és szintetikus törekvéseiben.

Amikor a szerző érdemeiről szólunk, nem hallgathatjuk el a kiadót illető kritikát: a könyv első pillantásra megnyerő külleme egyfajta kiadói-tipográfiai hanyagság bosszantó nyomait takarja (itt-ott rossz helyen lévő vesszőket és elválasztást, elütéseket, betűstílusok következtelen használatát, hiányosnak tűnő ábrákat, stb.). Igaz, a mű tartalma és a szerző világos stílusa kárpótolja az olvasót.

Csüry István

1. Szöveg és zene

Michels, Ulrich: SH atlasz, Zene

250 színes oldal, 4974 tárgyszó. Grafikák Gunther Vogel

Budapest – Berlin – Heidelberg, 1994.

0. Az *SH atlasz* sorozatban a legkülönbébb tudományterületekhez találhatók atlaszok: biológia, csillagászat, élettan, építőművészet, fizika, filozófia, matematika, ökológia, pszichológia, világtörténelem, zene stb. (Különösen említésre méltó, hogy olyan tudományterületekre vonatkozóan is, mint a filozófia, pszichológia, készültek színes oldalakat tartalmazó atlaszok!) Valamennyi atlasznak azonos a felépítése: a páros oldalak tartalmazzák az atlasz színes táblázatait, a szemben lévő páratlan oldalak a táblázatokhoz tartozó értelmező szövegeket.

Az *SH atlasz, Zene* eredeti német nyelvű kiadása 1985-ben jelent meg, azóta – miként a többi atlaszt, ezt is – lefordították számos nyelvre: a magyar nyelvű kiadás dán, francia, görög, holland, japán, olasz, portugál, spanyol fordításokat említ. A magyar nyelvű kötetek „Springer – Hungarica” sorozatcímmel jelennek meg, és ebben a sorozat-